

Befolkning eller overbefolkning

Hvordan udvikler verdensbefolkningen sig, og hvilke udfordringer giver antallet af mennesker i verden anledning til? Det kigger vi nærmere på i det følgende tema om befolkningsudviklingen i verden.

Af Carsten R. Kjaer

■ Vi nærer ingen illusioner om, at vi med dette tema om befolkningsudviklingen i verden kan komme rundt om det hele. Vi har valgt at fokusere på tre aspekter – nemlig en demografisk status over befolkningsudviklingen, udfordringen med at brødføde en stigende verdensbefolkning samt koblingen mellem befolkningsstørrelse og miljøproblemer.

Som en introduktion til temaet har vi spurgt tidligere professor i demografi ved Københavns Universitet, Poul Christian Matthiesen, hvordan diskussionen om befolkningsudviklingen i verden har set ud fra hans ståsted. Poul Christian Matthiesen fortjener om nogen betegnelsen demografiens Grand Old Man i Danmark. Han tiltrådte i 1971 et nyoprettede professorat i demografi ved Københavns Universitet, og igennem sit næsten 25 års virke i dette professorat indførte han den moderne demografi i Danmark.

Bekymringen der svandt
Hvordan har du oplevet udviklingen i "bekymringen for overbefolkning" igennem tiden?

I 1960'erne og -70erne fyldte bekymringen for overbefolkning langt mere på den internationale dagsorden end den gør i dag. Specielt USA pressede dengang på inden for FN-systemet for at u-landene skulle føre en politik, der begrænsede befolkningsstørrelsen. Bekymringen gik på, at befolkningsstørrelsen var en trussel mod den økonomiske udvikling i verden.

Det var dog svært at komme igennem med synspunktet, da der var modstand fra flere fronter. En vægtig modspiller var den katolske kirke, som var og er modstander af politikker, der har til hensigt at begrænse fødselstallet ved hjælp af præventionsteknikker som f.eks. p-pillen, spiralen og kondomet. Derudover var også det tidligere Sovjetunionen modstander, da man her så problemstillingen som noget, der handlede om klassekamp frem for et spørgsmål om befolkningsstørrelser.

I takt med at den relative befolkningsstørrelse faldt i langt de fleste lande, kølledes interessen for sagen i USA – og holdningen blev efterhånden, at "overbefolkning" var et problem,

der med tiden ville løse sig selv i lande med markedsøkonomi. Med Bush-regeringens ideologiske modstand mod abort ændrede USA signaler. Nu var det slut med økonomiske tilskud til programmer, hvor abort indgik som en mulighed (hvilket bl.a. diskvalificerede befolkningspolitikken i Kina).

På befolkningskonferencer i løbet af 1990erne markerede kvindesagsorganisationer sig også som modstandere af, at se befolkningsudviklingen som et kvantitativt problem. I stedet burde fokus være på ordentlige vilkår og et godt helbred for den enkelte kvinde – dvs. bl.a. adgangen til prævention (svangerskabshygiejne).

Man kan sige, at det er der, diskussionen står i dag. Frygten for overbefolkning er svundet i takt med faldet i den relative befolkningsstørrelse. Der er en stærk tro på, at økonomisk og social udvikling (herunder uddannelse) er vejen til at få befolkningsstørrelsen under kontrol i de lande, hvor den stadig stiger kraftigt. Samtidig er det synspunkt, at det er en menneskeret selv at bestemme hvor mange børn, man vil have,

og hvornår man vil have dem, vundet mere og mere frem de sidste 50 år.

Befolkningskontrol

Hvilke erfaringer har man med forsøg på at føre en aktiv politik til begrænsning af befolkningsstørrelsen?

Når man taler om befolkningskontrol vil de fleste sikkert i første omgang tænke på Kinas etbarnspolitik. Den har da også vist sig overordentlig effektiv, om end man kan diskutere måden, den er blevet forvaltet på. En række andre lande i Sydøstasien – som f.eks. Thailand, Taiwan, Hongkong, Syd Korea og Singapore – har med mindre drastiske midler haft succes med at føre en "kvantitativ" befolkningspolitik baseret på propaganda, økonomiske begunstigelser til små familier og let adgang til prævention.

Men der findes så sandelig også dårlige eksempler. I Indien forsøgte man sig i 1970erne med et program til befolkningsbegrænsning, hvor man bl.a. brugte sterilisation som middel til at begrænse fødselstallet. Men da man ligefrem præmierede de embedsfolk, der kunne præstere

Foto: Khaosaming

de fleste sterilisationer i deres områder, førte det til flere tilfælde, der havde karakter af tvangssterilisation. Dette betød at hele programmet kom i miskredit og satte befolkningspolitikken tilbage.

Svært at "optimere" befolkningsstørrelsen

Hvis vi vender opmærksomheden på vores egen del af verden, så findes der en organisation kaldet Optimum Population Trust, der agiterer for, at vi bør arbejde hen imod "optimale" – dvs. bæredygtige – befolkningsstørrelser. Det vil f.eks. for Englands vedkommende betyde, at befolkningstallet kun burde være på 17 millioner. Hvad mener du om sådanne forestillinger om optimale befolkningsstørrelser?

Jeg har svært ved at se, hvordan man kan gøre en "optimal befolkningsstørrelse" til et operationelt begreb i en globaliseret verden, hvor der foregår en intens teknologiudvikling og samhandel på kryds og tværs.

I hvert fald når man snakker om teknologiudvikling inden for landbruget har erfaringen vist, at forestillingen om en optimal befolkningsstørrelse hele tiden flytter sig.

Men jeg er enig i, at den store udfordring i fremtiden ikke bliver, om der er mad nok, men om der er "velfærd" nok til hele verdens befolkning – hvis målestokken skal være den velfærd, vi har i Danmark.

I Danmark har vi ikke en "befolkningspolitik", men en "velfærdspolitik", dvs. en politik som tilsigter at give forældrene størst mulig frihed til at bestemme antallet af børn og tidspunktet for deres fødsel. Antallet af børn ønsker man fra politisk side ikke at øve indflydelse på. Efter danske forhold er dette efter min mening en rigtig og realistisk holdning, således at man praktiserer den økonomiske og sociale politik på grundlag af befolkningsudviklingen og ikke omvendt.

Den demografiske situation er vidt forskellig i industri- og udviklingslandene. I den første gruppe af lande er fertilitetsniveauet for lavt til at opretholde befolkningens størrelse på længere sigt og en befolknings tilbagegang vil indtræde i forbindelse med en stærk aldring. I udviklingslandene vil fertilitetsniveauet og deres unge aldersfordeling medføre en fortsat

befolkningsstiltvækst mange år fremover.

Derfor vil befolkningspolitikken i de to grupper af lande blive vidt forskellig med hensyn til mål og midler.

Demografiske analyser ikke altid velkomne

Befolkningsudviklingen er jo i sigens natur et emne, der har en markant politisk og religiøs dimension. Når man som fagmand udtrykker en holdning til spørgsmålet, kan man derfor let få ørene i maskinen. Hvor svært mener du det er i dag som fagmand at agere i dette brydningsfelt?

Hvor det tidligere var vanskeligt som fagmand at agere i forbindelse med fertilitetskontrol, er det i dag i højere grad migrationsområdet, som kan give anledning til problemer. F.eks. har indvandringen til Europa fra den 3. verden været omgærdet af stærke politiske holdninger, som har taget deres udgangspunkt i en henvisning til menneskerettighederne. Her har det ofte været svært og uvelkomment at fremlægge demografiske analyser af indvandringens omfang og konsekvenser.

Thailand er et af eksemplerne fra Sydøstasien på, at man med enkle midler som kampagner og let adgang til prævention har fået befolkningsudviklingen under kontrol.

Om forfatteren

Carsten R. Kjaer, *Aktuel Naturvidenskab*
red@aktuelnaturvidenskab.dk

Poul Christian Matthiesen er professor emeritus
pcm@post.tele.dk